

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΟΜΟΣ ΕΝΔΕΚΑΤΟΣ
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ—ΙΟΥΝΙΟΣ
1932

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & Σ^Α, ΕΚΔΟΤΑΙ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ", — ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ 46^Α
ΑΘΗΝΑΙ

ἔξασθένειν τῆς ἀρχαίας παραδόσεως, αἱ ἀλληγορικαὶ μορφαὶ ἐξηφανίσθησαν, αἱ στάσεις τῶν εἰκονιζομένων προσώπων μετεβλήθησαν ἢ ἐτροποποιήθησαν — ἂν καὶ μερικαὶ σκηναί, ὡς ἡ μέθη τοῦ Νῶε, δεικνύουν ὄλως κλασικὸν χαρακτήρα. Γενικῶς ὁμοίως ὁ ρυθμὸς τῆς Ὀκτατεύχου τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς ἀνάγεται εἰς τὴν ἐν τοῖς Μοναστηρίοις διαμορφωθείσαν τεχνοτροπίαν. Εἶναι γνήσιον προϊόν τῆς θρη-

σκευτικῆς τάσεως τῆς Βυζαντινῆς τέχνης. Λεπτομερεστέρα ἀνάπτυξις θὰ μᾶς ἔφερε πολὺ μακρὰν. Ἄλλωστε σκοπὸς τοῦ παρόντος σημειώματος δὲν εἶναι ἢ ἐν πάσῃ λεπτομερεία ἱστορικὴ καὶ αἰσθητικὴ ἀνάλυσις τῶν ἔργων, ἀλλ' ἢ διὰ βραχέων διαγραφῆ τοῦ χαρακτῆρος τῆς τεχνοτροπίας αὐτῶν καὶ ἡ τοποθέτησις των ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Βυζαντιακῆς Καλλιτεχνίας.

ΑΝΤ. Μ. ΙΣΗΓΟΝΗΣ

4 ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ

ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ (*)

Προκειμένου ὁμοίως περὶ τῆς διδασκαλίας τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας πρέπει νὰ τοινοσθῆ, ὅτι εἰς τοῦτο πολὺ συντελεῖ καὶ ἡ ἀπουσία ἐπιστημονικῶν καὶ ἐπομένως ἀντικειμενικῶν μελετῶν περὶ αὐτῆς. Ὅσα ἔχουν γραφῆ, καὶ τὰ καλύτερά ἀκόμη, εἶναι ἔργα κριτικῆς. Καὶ ἡ κριτικὴ, ἐφ' ὅσον ἀποτελεῖ μέρος καὶ αὐτὴ τῆς λογοτεχνικῆς ζωῆς (δὲν τὴν ἐξετάζει ἐπομένως ὡς ἀντικείμενον θεωρητικῆς μόνον ἐρεύνης, ὅπως ἡ φιλολογία), καὶ σκοποὺς ἀμέσως πρακτικοὺς ἐπιδιώκει, δικαιούται δὲ καὶ πρέπει νὰ ἔχη καὶ ὑποκειμενισμὸν καὶ μαχητικότητα εἰς τὰς κρίσεις της (1). Ἔργα ὁμοίως φιλολογικά, ὅπου τὰ λογοτεχνήματα νὰ ἐξετάζωνται μὲ γαλήνην καὶ δικαιοσύνην καὶ πνεῦμα ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας δὲν ὑπάρχουν.

Ποῖος λοιπὸν θὰ κατηγορήσῃ τὸν ἐκπαιδευτικόν, ὅταν, μιμούμενος τὰ ὑπάρχοντα πρότυπα, λησμονεῖ ὅτι εἶναι φιλόλογος, ὑποχρεωμένος νὰ δείξῃ ὅτι καλὸν εἰς ἐπιτεύγματα ἢ καὶ ἐπιδιώξεις παρήγαγεν ὁ κάθε λογοτέχνης, καὶ μεταβάλλεται εἰς κριτικόν, μεταφέροντα εἰς τὴν γαληναίαν ἀτμόσφαιραν τοῦ σχολείου τοὺς κριτικοὺς διαπληκτισμοὺς τῆς ἐνεργοῦ λογοτεχνικῆς ζωῆς:

(*) Συνέχεια ἀπὸ τὸ προηγούμενον καὶ τέλος.

(1) Διὰ μακρῶν ἀνέπτυξα τὴν οὐσιώδη διαφορὰν μεταξὺ λογοτεχνικῆς κριτικῆς καὶ φιλολογίας εἰς τὸ ἄρθρον Γραμματολογία τῆς Μ. Ἑλληνικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας.

Β'.

Ἐνέπτυξ' ἀνωτέρω τὰς ἐλλείψεις καὶ τὰς δυσκολίας, ποῦ παρουσιάζει ἡ διδασκαλία τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας εἰς τὰ σχολεῖα τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως. Ὅσας καὶ νὰ διορθώσῃ ἢ εἰσαγωγή της εἰς τὰ Πανεπιστήμια, αἱ ἐλλείψεις θὰ ἐξακολουθοῦν ἐπὶ πολὺν ἀκόμη χρόνον νὰ ὑπάρχουν καὶ νὰ εἶναι σοβαρώταται. Πῶς θὰ ἠμπορούσαμεν νὰ τὰς ἀντικρῶμεν; Θὰ ἐξετάσω πρῶτα, τί μέχρι τοῦδ' ἐπροτάθη ἢ ἐγίνε σχετικῶς μὲ τὸ ζήτημα.

4. Οἱ λογοτέχνη εἰς τὴν μέσην ἐκπαίδευσιν.

Δὲν εἶναι πολὺς καιρὸς, ποῦ συνεζητήθη ζωηρότατα, καὶ σήμερον ἀκόμη δὲν λείπουν οἱ ὑποστηρίζοντες, ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ διορισθοῦν ὡς καθηγηταὶ τῆς νεοελληνικῆς εἰς τὰ γυμνάσια, ἀνεξαρτήτως τυπικῶν προσόντων, λογοτέχνη καὶ κριτικοί. Ἔτσι καὶ ἡ λογοτεχνία μας θὰ ἐδιδάσκετο ἀπὸ ἀνθρώπους ποῦ τὴν κατέχουν καλὰ, καὶ οἱ λογοτέχνη θὰ ἐνισχύοντο ὀλιγῶς ἀπὸ τὸ κράτος πρὸς ὄφελος τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς.

Ἀφήνω κατὰ μέρος τὴν τελευταίαν αὐτὴν ἀποψιν, διότι δὲν θὰ ἠθελα νὰ συζητήσω ἕνα ζήτημα τόσο λεπτόν, ποῦ εἶναι καὶ πρέπει νὰ εἶναι, καὶ εἰς τὴν συνείδησιν τῶν ἐνδιαφερομένων, εἶμαι βέβαιος, τελείως δευτερεύον. Δὲν ἐξετάζω ἐπ' ἴσης, ἂν θὰ ἐ-

δέχοντο οἱ λογοτέχναι νὰ διορισθοῦν καὶ ἔξω ἀπὸ τὰς Ἀθήνας, ποῦ δὲν ἀποτελοῦν, φαντάζομαι, τὴν Ἑλλάδα, ἢ τὸ σπουδαιότερον, ἂν ὅλοι γνωρίζουν ὄντως τὴν λογοτεχνίαν μας τόσο, ὅσον θὰ ἔπρεπε καὶ ὅσον θὰ παρεδέχετο κανεὶς κατ' ἀρχήν. Διότι δὲν λείπουν εἰς ἡμᾶς οἱ λογοτέχναι, τῶν ὁποίων αἱ γνώσεις, ἀκόμη καὶ εἰς τὸ κεφάλαιον τῆς λογοτεχνικῆς μας παραγωγῆς, εἶναι πολὺ περιορισμένοι, εἴτε ἀπὸ ὀκνηρίαν εἴτε ἀπὸ ἄρνησιν καὶ περιφρόνησιν τῆς ἐργασίας τῶν παλαιότερων γενεῶν, εἴτε καὶ ἀπὸ μίαν ἀντίληψιν περὶ «ζωῆς» στενὴν καὶ ἀνόητον, ποῦ τοὺς ὀδηγεῖ εἰς τὸ νὰ θέτουν εἰς ἀντίθεσιν τὴν «ζωὴν» πρὸς τὸν κόσμον τοῦ βιβλίου καὶ τῆς μελέτης, ὡσὰν νὰ μὴν ἦτο καὶ ὁ κόσμος αὐτὸς ἓνα κομμάτι, καὶ μάλιστα τὸ βαθύτερον, τὸ πολυτιμότερον, τὸ αἰωνιότερον κομμάτι τῆς ζωῆς.

Ἄλλ' αὐτοὺς ἠμποροῦμεν νὰ μὴν τοὺς λάθωμεν ὑπ' ὄψιν—εἶναι ὀλίγοι ἄλλως τε. Ὑπάρχουν ὅμως ἄλλοι λόγοι, πολὺ σοβαρώτεροι, ἕνεκα τῶν ὁποίων νομίζω, ὅτι πρέπει, καὶ πρὸς τὸ συμφέρον τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ πρὸς τὸ συμφέρον αὐτῆς τῆς λογοτεχνίας, ν' ἀποκρουσθῇ τελείως αὐτὴ ἢ σκέψις.

α') Τὸ μάθημα τῶν νέων ἐλληνικῶν δὲν εἶναι οὐτ' ἀποκλειστικῶς οὔτε κυρίως μάθημα αἰσθητικῆς, εἶναι μάθημα γλωσσικὸν καὶ μάθημα πολιτισμοῦ, ἀποτελεῖ δὲ μέρος συστήματος ἀγωγῆς καὶ ἐκπαιδεύσεως με σκοποὺς γενικωτέρους, ἠθικοὺς καὶ κοινωνικοὺς, ὑπὲρ τῶν ὁποίων πρέπει νὰ προσφέρῃ καὶ αὐτὸ τὴν συμβολὴν του. Ἡ αἰσθητικὴ μόρφωσις εἶναι ἓνα μέρος, πολυτιμὸν πάντως μέρος, τῆς προσωπικότητος, τὴν ὁποίαν θέλει καὶ ὑποχρεοῦται ν' ἀναπτύξῃ τὸ σχολεῖον. Καὶ ἐρωτῶ τώρα: Ἐχουν οἱ λογοτέχναι μας τόσην γνώσιν ἐπιστημονικὴν τῆς γλώσσας, καὶ τῆς δημώδους ἔστω, ὥστε νὰ ἠμποροῦν ν' ἀναπτύξουν καὶ νὰ συνειδητοποιήσουν εἰς τὰ παιδιὰ τὰ μικρὰ τὸ γλωσσικὸν αἰσθητικὸν καὶ τὴν ἰκανότητα εἰς τὸν ὁμαλὸν τῆς χειρισμὸν; Ἐχουν τόσην ἱστορικὴν μόρφωσιν, ὥστε νὰ εἰσαγάγουν τοὺς μαθητὰς εἰς τὴν συνειδητὴν ἐπίγνωσιν τοῦ πολιτισμοῦ μας καὶ τῶν ἱστορικῶν συνθηκῶν τοῦ παρόντος; Καὶ θὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ βοηθήσουν με τὸ μάθημα τῶν νεοελληνικῶν εἰς τὸν καθολικὸν ἀνθρωπιστικὸν σκοπὸν

τῆς ἀγωγῆς με τὰ πολύπλοκα προβλήματα, ποῦ παρουσιάζει;

β') Ἡ διδασκαλία τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας πρέπει διὰ λόγους καὶ ἐπιστημονικοὺς καὶ παιδαγωγικοὺς, ποῦ δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀναπτυχθοῦν ἐδῶ, νὰ γίνεταί ἀπὸ ἀνθρώπους ἐμπείρους τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσας καὶ λογοτεχνίας, ἱκανοὺς ἐπομένως νὰ πραγματοποιοῦν κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν τὴν σύνδεσιν πρὸς τὰς ἀρχαιότερας περιόδους τῆς γλώσσας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ ἔθνους. Ὁ ἀρχαῖος ἐλληνικὸς πολιτισμὸς καὶ ὁ νεοελληνικὸς δὲν ἀποτελοῦν δύο κόσμους ξεχωριστοὺς, ἐμμέσως μόνον συνδεομένους, ὅπως π. χ. ὁ ἀρχαῖος ἐλληνικὸς καὶ ὁ γερμανικὸς ἢ ὁ ἰταλικὸς. Εἶναι στάδια μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἱστορικῆς ἐνότητος, καὶ τῆς ἐνότητος ταύτης συνειδησιν πρέπει πάντοτε νὰ ἔχῃ, ὅστις ἐξετάζει εἴτε τὸν ἓνα εἴτε τὸν ἄλλον. Πρὸς τοῦτο βεβαίως δὲν εἶναι ἀρκετὰ τὰ ὀλίγα ἀρχαῖα ἐλληνικά, ποῦ ἐδιδάχθησαν (ἔσοι ἐδιδάχθησαν) εἰς τὸ γυμνάσιον οἱ λογοτέχναι, ἔσοι δὲν εἶναι καὶ φιλόλογοι—καὶ περὶ αὐτῶν πρόκειται ἐδῶ.

γ') Μετὰ τὴν εἴσοδον εἰς τὴν σχολικὴν ζωὴν λογοτεχνῶν, ἀνθρώπων δηλαδὴ ἐνεργῶς καὶ δημιουργικῶς συμμετεχόντων εἰς τὴν λογοτεχνικὴν ζωὴν τοῦ παρόντος, ἐνισχύεται τὸ πνεῦμα τῆς πολεμικῆς καὶ τῆς κριτικῆς, περὶ τοῦ ὁποῖου ὠμίλησα παραπάνω. Εἶναι πολὺ δύσκολον, σχεδὸν ἀδύνατον, εἰς ἓνα μὴ ἐπιστήμονα, ν' ἀντιληφθῇ, καὶ πρὸ παντὸς νὰ αἰσθανθῇ, ὅτι τὸ σχολεῖον ἔχει τὴν ἀποστολὴν νὰ παρουσιάσῃ εἰς τοὺς μαθητὰς ὄχι τὴν χαώδη καὶ περίπλοκον λειτουργίαν πρὸς ἀνάδειξιν ἀξιών, ἀλλ' αὐτὰς ταύτας τὰς ἀξίας, καὶ δὴ ὡς κάτι ἀναγνωρισμένον καὶ μὴ ἀμφισβητούμενον.

δ') Ὁ λογοτέχνης, ποῦ γίνεταί ἑξαφνα καθηγητῆς, θὰ στερῆται καὶ δὲν θὰ εἶναι εὐκολον ν' ἀποκτήσῃ τὸ ἠθος (ἢ λέξις χωρὶς ἠθικολογικὴν ἀπόχρωσιν) τοῦ ἀληθινοῦ διδασκάλου, τὸ ἀσύλληπτον αὐτὸ προσωπικὸν τάχτι εἰς τὴν μεταχείρισιν τῆς παιδικῆς ψυχῆς, τὸ ὁποῖον ἐπιτρέπει νὰ τῆς καλλιεργῆς ὅ,τι ὠραῖον ἔχεις μέσα σου με ἀγάπην, ἀλλὰ καὶ με σεβασμὸν ταυτοχρόνως πρὸς τὴν μέλλουσαν γενεάν, ποῦ θὰ εἶναι, ποῦ πρέπει νὰ εἶναι καλυτέρα ἀπὸ τὴν ἰδικὴν σου, χωρὶς ἀφ' ἑτέρου νὰ χάσῃς τὴν

ἐπιβολὴν σου καὶ τὴν σταθερότητα τῆς διαγωγῆς σου καὶ χωρὶς νὰ λησμονῆς κάθε καὶ τόσον, πῶς ἔχεις ἐμπρὸς σου παιδιὰ καὶ ὄχι μεγάλους.

Αὐτὴ ἡ ἱκανότης, νὰ αἰσθάνεσαι μὲ συμπάθειαν τὴν ψυχρὴν σὺνθεσιν καὶ τὰς ἀνάγκας μιᾶς τόσον διαφορετικῆς υπάρξεως, ὅπως τὸ παιδί, χωρὶς νὰ χάνῃς τὴν προσωπικότητά σου τὴν ὄριμον (μὲ αὐτὴν ἄλλως τε θὰ πραγματοποιήσῃς τὸ παιδαγωγικόν σου ἔργον), εἶναι βέβαια χάρισμα προσωπικόν, ποῦ δὲν ἀποκλείεται νὰ ἔχῃ ἐμφύτως καὶ ἓνας λογοτέχνης· ἀλλ' εἶναι ταῦτοχρόνως κάτι, ποῦ συνειδητοποιεῖται καὶ καλλιεργεῖται μὲ τὴν μακροχρόνιον φοίτησιν, μὲ τὴν συνεχῆ διαβίωσιν ἐντὸς ἐνὸς πλαισίου πειθαρχίας καὶ συστήματος, μὲ τὴν μακρὰν σχολικὴν πείραν, ποῦ ἀποκτᾶς ὡς μαθητῆς, διὰ νὰ τὴν χρησιμοποιοῦσῃς ὡς διδάσκαλος, μὲ τὰ πολυάριθμα παραδείγματα καλῶν ἢ κακῶν διδασκάλων, μὲ τὴν μεθοδικὴν καὶ συνειδητὴν προπαρασκευὴν πρὸς τὸ ἐπάγγελμα, μὲ τὴν σκέψιν ὅτι τὸ ἔργον αὐτὸ θὰ εἶναι τὸ ἔργον τῆς ζωῆς σου καὶ ἐπομένως θὰ πρέπη εἰς αὐτὸ καὶ τὴν χαρὰν τῆς ζωῆς σου νὰ ζητήσῃς. Ὅλ' αὐτὰ δὲν ἤμπορεῖ νὰ ἔχῃ ἓνας λογοτέχνης, ποῦ θὰ αἰσθάνεται τὸ διδακτικὸν ἔργον ὡς κάτι πάρεργον, καὶ πάρεργον μάλιστα ἀρκετὰ κουραστικόν· εἶναι δὲ γνωστόν, ὅτι τὸ ἔργον τοῦ διδασκάλου ἀδύνατον εἶναι ὡς πάρεργον νὰ διεξαχθῇ.

Πόσον ἤμπορεῖ ἓνα μάθημα νὰ κινδυνεύσῃ ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν αὐτῆν, μαρτυρεῖ κατὰ τρόπον θλιβερόν τὸ μάθημα τῶν Γαλλικῶν, ποῦ ἔχει καταστήσει εἰς τὰ γυμνάσιά μας, ἐξ ὑπαιτιότητος τῶν διδασκόντων, μάθημα θυμηδίας. Οὔτε ἡ γνῶσις τῆς γαλλικῆς γλώσσης οὔτε ἡ εὐσυνειδησία ἔλειψαν ἀπὸ τοὺς περισσότερους καθηγητὰς τῶν Γαλλικῶν. Τοὺς ἔλειψεν ὁμοῦς τὸ ἦθος, καὶ αὐτὸ μόνον μία πειθαρχημένη, συστηματοποιημένη πανεπιστημιακὴ μόρφωσις ἀναπτύσσει καὶ καλλιεργεῖ.

5. Ὁ Παιδαγωγισμὸς.

Συντομώτερον ἤμπορεῖ, ὕστερ' ἀπὸ ὅσα εἶπα, νὰ κριθῇ ἡ ἄλλη λύσις, μὲ τὴν ὁποῖαν ἀντικρύζεται τὸ πρόβλημα, ἡ λύσις τοῦ παιδαγωγισμοῦ. Εἶναι πολλὰ τὰ δημοσιεύματα—καὶ θὰ ἦσαν πολὺ περισσότερα, ἀν ὑπῆρχαν περισσότεροι ξένοι τυφλοσύρται, ὅπως ὑπάρχουν διὰ τὴν διδακτικὴν ἄλλων

μαθημάτων—εἰς τὰ ὁποῖα ἀναπτύσσεται ἡ μέθοδος τῆς διδασκαλίας καὶ ἐρμηνείας τῶν νεοελληνικῶν λογοτεχνημάτων. Καὶ ὅλ' αὐτὰ τὰ δημοσιεύματα ἀναχωροῦν ἀπὸ μίαν προϋπόθεσιν, ὅτι οἱ καθηγηταὶ μας γνωρίζουν καὶ αἰσθάνονται τὴν νεοελληνικὴν λογοτεχνίαν, ἀγνοοῦν δὲ μόνον, πῶς νὰ τὴν διδάξουν, ὥστε καὶ τὰ παιδιὰ νὰ τὴν ἐννοήσουν καὶ νὰ τὴν αἰσθανθοῦν. Αὐτὴν τὴν ἔλλειψιν ἔρχονται νὰ συμπληρώσουν οἱ συγγραφεῖς τῶν.

Ὅτι ἡ προϋπόθεσις αὐτὴ εἶναι ἐσφαλμένη ἀπολύτως, εἶναι, νομίζω, προφανὲς ἐξ ὅσων εἶπα εἰς ἄλλα κεφάλαια. Καὶ ὁμοῦς τὰ δημοσιεύματ' αὐτὰ ἀγοράζονται καὶ διαβάζονται—ὅπως διαβάζονται καὶ ἀγοράζονται κάθε χρόνον ἓνα πλήθος παιδαγωγικῶν βιβλίων, δυσανάλογον πρὸς τὰ βιβλία ἄλλου περιεχομένου. Διότι ὁ ἐκπαιδευτικὸς μας κόσμος κατέχεται, ἰδίως τὰ τελευταῖα χρόνια, ἀπὸ ἓνα πρωτοφανῆ καὶ ἐπικίνδυνον πυρετὸν παιδαγωγισμοῦ, εἰς βάρος κάθε ἄλλης σοβαρωτέρας ἐνασχολήσεως μὲ τὴν ἐπιστημονικὴν γνῶσιν καὶ τὸ ἐπιστημονικὸν ἦθος, τὰ ὁποῖα, ὅταν ὑπάρχουν, εὐρίσκουν συνήθως καὶ τὴν διδακτικὴν μέθοδον, ὅταν ὁμοῦς δὲν ὑπάρχουν, καμμία σοφὴ μέθοδος δὲν ἤμπορεῖ ν' ἀναπληρώσῃ.

Τροφὴν εὐρίσκει ὁ παιδαγωγισμὸς αὐτὸς ἀφ' ἐνὸς μὲν εἰς τὴν θλιβερὰν βυζαντινὴν κληρονομίαν τῆς λατρείας τῶν τύπων εἰς βάρος τῆς οὐσίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὸ στενωπὸν ἐπαγγελματικὸν κριτήριον, μὲ τὸ ὁποῖον ὁ Νεοεὐλὴν ἀγαπᾷ νὰ κρίνῃ ὅλα τὰ πράγματα τῆς πνευματικῆς ζωῆς, εἰς τὴν τάσιν του, ὅσον τὸ δυνατόν, ἀκοπώτερα καὶ γρηγορώτερα νὰ ἐπιτύχῃ. Ὁ δρόμος διὰ τοῦ ἐπιστημονικοῦ καταρτισμοῦ εἶναι μακρὸς καὶ ἐπίπονος· πρὸς τί, ἀφοῦ ἀρκεῖ νὰ διαβάσῃς ἓνα ἢ δύο βιβλία περὶ τῆς μεθόδου τῆς διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν π. χ., μὲ τὰς μαγικὰς μάλιστα λέξεις «σχολεῖον ἐργασίας, σχολεῖον ζωῆς, νέα παιδαγωγικὴ» κλπ., διὰ νὰ ἤμπορῆς νὰ τα διδάσκῃς κατὰ τρόπον ἀνέφικτον καὶ σύμφωνον μὲ τὴν τελευταίαν λέξιν τῆς ἐπιστήμης;

Ἡ κατεύθυνσις ἄλλως τε δίδεται ἀνωθεν. Εἰς τὴν πλήρωσιν τῶν ἀνωτέρων θέσεων κριτήριον λαμβάνεται κατὰ κανόνα ἡ παιδαγωγικὴ σοφία, ὄχι ὁ ἐπιστημονικὸς καταρτισμὸς. Προγράμματα καὶ ὁδηγίαι κάθε καὶ τόσον ξεφουρνίζονται μὲ τὸ ἰδανικὸν τοῦ

Μαργίτου, ὅστις πολλὰ μὲν ἡπίσιαιτο ἔργα, κακῶς δ' ἡπίσιαιτο πάντα. Γίνεται μεταρρυθμίσεις εκπαιδευτικῆ, ποῦ ἀναθέτει εἰς δημοδιδασκάλους, σοφοὺς ἴσως παιδαγωγικῶς, ἀλλὰ μόλις κατέχοντας τὰς γνώσεις, ποῦ χρειάζονται διὰ τὰς 4 πρώτας τάξεις τοῦ δημοτικοῦ, νὰ διδάσκουν εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις μαθήματα, ποῦ ἐδίδασκον εἰς τὸ καταργηθὲν ἑλληνικὸν σχολεῖον εἰδικοὶ ἐπιστήμονες. Παιδαγωγικὰ συνέδρια γίνονται, εἰς τὰ ὅποια ἡ ἐπιστήμη ἢ καθαρὰ συστηματικῶς ἀγνοεῖται. Ἀκόμη καὶ αὐτὸ τὸ Διδασκαλεῖον τῆς Μ. Ἐκπαιδεύσεως, ποῦ θὰ ἤμπορούσε ν' ἀποτελέσει τὸ κέντρον, εἰς τὸ ὅποιον οἱ ἐπιστήμονες, οἱ πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἀποφοιτήσαντες, θὰ ἤρχοντο εἰς ἐπαφὴν μὲ τὴν κίνησιν τῆς ἐπιστήμης των καὶ τὰς συγχρόνους τῆς τάσεις, καὶ νὰ εἶναι ἕνας διαρκῆς δεσμὸς μεταξὺ Ἀνωτάτης καὶ Μέσης Ἐκπαιδεύσεως, παρέλειψε τὸ ἀποτελεσματικώτερον πρὸς τοῦτο μέσον — ν' ἀναθέτῃ τὴν διδασκαλίαν τῶν μὴ παιδαγωγικῶν μαθημάτων εἰς ἀντιπροσώπους τῆς παραγωγικῆς ἐπιστήμης, λαμβανομένους εἴτε ἀπὸ τὸ διδακτικὸν προσωπικὸν τοῦ Πανεπιστημίου, εἴτε καὶ ἀπὸ ἄλλας ὑπηρεσίας αὐστηρῶς ἐπιστημονικοῦ χαρακτήρος, ὅπως π. χ. ἡ Ἀρχαιολογικὴ, τὸ Ἱστορικὸν Λεξικόν, τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον κλπ.

Εἶναι παράδοξον, ἂν ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτάς καὶ τὸ πρόβλημα τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας κατεβιδάσθη εἰς πρόβλημα διδακτικῆς, καὶ μετετοπίσθη εἰς πρόβλημα μορφώσεως τῶν μαθητῶν τὸ κατ' ἐξοχὴν πρόβλημα καταρτισμοῦ καὶ προπαρασκευῆς τοῦ διδάσκοντος προσωπικοῦ :

Καὶ τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι, νὰ διδάσκεται ἕνα ποίημα ἐνώπιον τῶν μαθητῶν μ' ὄλην τὴν σχολαστικὴν ἀκριβολογίαν τῶν κανόνων τῆς διδακτικῆς, νὰ ἐρμηνεύωνται αἱ λεπτομέρειαι ξηρά, ἐγκεφαλικά, νὰ λείπη ὅμως ἀπὸ ὄλην αὐτὴν τὴν ἐργασίαν ἡ βαθυτέρα πνοή. Αὐτὴν δὲν τὴν δίδει καμμία παιδαγωγικὴ σοφία· εἶναι ἀποτέλεσμα πλουσίας, πολυμεροῦς, ἀσφαλοῦς, ζωντανῆς γνώσεως, ποῦ ἐπιτρέπει εἰς τὸν διδάσκαλον νὰ ὁμιλῇ «ἐκ περιουσίας», καὶ εἶναι ἀπόκτημα μακρᾶς, ἐσωψύχου ἀναστροφῆς μὲ τὸν κόσμον τῆς τέχνης καὶ τοῦ λόγου. Αὐταὶ εἶναι αἱ κύριαι, αἱ ἀπαραίτητοι προϋποθέσεις κάθε γονίμου διδασκαλίας τῆς ἐθνικῆς μας λογοτεχνίας.

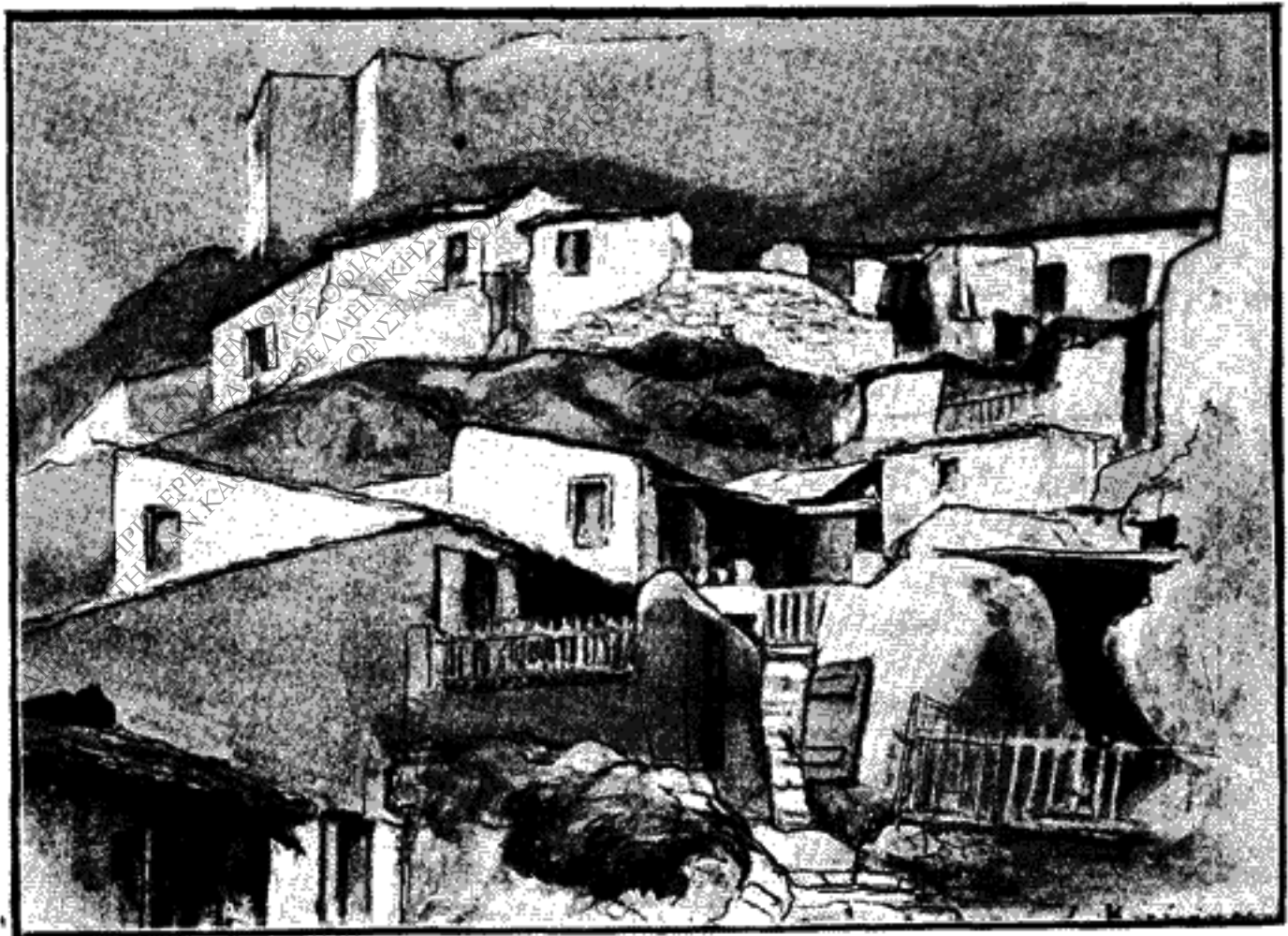
Γ'.

Ἄς μου ἐπιτραπῇ τῶρα νὰ παρουσιάσω δι' ὀλίγων τὰ μέσα, μὲ τὰ ὅποια, κατὰ τὴν ἰδικὴν μου ἀντίληψιν, θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιτευχθῇ ὁ καταρτισμὸς τῶν καθηγητῶν μας διὰ τὸ ἔργον τοῦτο, ὑπὸ τὴν αὐτονόητον φυσικὰ προϋπόθεσιν, ὅτι καὶ ἐκ μέρους αὐτῶν θὰ ὑπάρξῃ προσωπικὸν ἐνδιαφέρον καὶ ζῆλος· ἀνευ τούτων καὶ τὰ καλύτερα μέσα κατακτοῦν ἐξωτερικὰ καὶ ἐπιφανειακὰ μπαλώματα.

6. Μαθήματα διὰ τοὺς φιλολόγους.

1. Ἡ συστηματικὴ ὀργάνωσις σειρᾶς εἰδικῶν μαθημάτων περὶ νεοελληνικῆς λογοτεχνίας, κατὰ προτίμησιν τῆς ἀπὸ τοῦ 1800 καὶ ἔξῃς, διὰ τοὺς καθηγητὰς τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, ὑποχρεομένους, ἀλλὰ καὶ διευκολυνομένους κατὰ ἕνα οἰονδήποτε τρόπον νὰ τα παρακολουθήσουν. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ τὴν πρωτοβουλίαν θὰ ἤμπορούσαν νὰ ἔχουν τὸ Ὑπουργεῖον, οἱ κατὰ τόπους Γενικοὶ Ἐπιθεωρηταὶ καὶ αἱ Ὀργανώσεις τῶν εκπαιδευτικῶν, ὥστε τὰ μαθήματ' αὐτὰ νὰ γίνωνται εἰς τὰ κέντρα τὰ ἐπαρχιακά, νὰ διαρκοῦν δὲ ὀλίγας ἡμέρας, ἀλλ' ἡμέρας ἐντόνου καὶ συγκεντρωμένης ἐργασίας, χωρὶς διαφημίσεις, προδόσεις καὶ λόγους. Τοιοῦτου εἶδους μαθήματα, τὰ ὅποια θὰ ἤμπορούσαν νὰ περιλάβουν καὶ ἄλλους κλάδους (ἀρχαῖα, ἱστορίαν, φιλοσοφίαν) καὶ θὰ ἔδιδαν τὴν εὐκαιρίαν εἰς τοὺς εκπαιδευτικοὺς μας νὰ ἔλθουν εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὴν σύγχρονον κίνησιν τῆς ἐπιστήμης των (διὰ τὴν ὁποίαν συνήθως ἰδέαν δὲν ἔχουν, καὶ ὡς λέγονται: ἐπιστήμονες), ἤμπορουν καὶ πρέπει ν' ἀντικαταστήσουν τὰ σαχλὰ καὶ ἄγονα Παιδαγωγικὰ λεγόμενα Συνέδρια, εἰς τὰ ὅποια γίνεται συνήθως ἐπίδειξις τοῦ τελευταίως ἀναγνωσθέντος φρονήμου ἢ φλυάρου παιδαγωγικοῦ βιβλίου.

Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον (εἰδικῶς διὰ τὰ νεοελληνικά) θὰ πρέπη νὰ καλοῦνται ἐδῶ ἢ εἰς τὰ ἐπαρχιακὰ κέντρα λογοτέχναι ἢ κριτικοί, κατὰ προτίμησιν ἐκ τῶν νεωτέρων καὶ περισσότερο μορφωμένων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους θὰ ἠδύνατο μάλιστα νὰ ζητηθῇ ὄχι τόσο ἀνάπτυξις πρωτοτύπων γνωμῶν καὶ κρίσεων, ἔσον μεταδόσεις τῶν γνωστῶν καὶ ἀντικειμενικῶς ἐξηκριεωμένων. Καὶ τὸ πρᾶγμα δὲν θὰ εἶναι δύσκολον, ἀρκεῖ τὰ μαθήματ' αὐτὰ νὰ μὴ προσλάβουν τὸν χαρακτήρα διαλέξεων

Α. ΚΟΓΕΒΙΝΑΣ

ΠΑΛΙΑ ΑΘΗΝΑ (ΑΝΑΦΙΩΤΙΚΑ)

και κοσμικών συγκεντρώσεων, αλλά μάλλον την μορφήν φροντιστηρίου με έρμηνείαν και ανάλυσιν όσον τὸ δυνατόν περισσοτέρων λογοτεχνημάτων, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ κειμένου, ποῦ θὰ ἔχουν ἐνώπιόν των οἱ διδασκόμενοι. Ἔτσι θὰ μάθουν οἱ φιλέλογοί μας διὰ τῆς ζωντανῆς προφορικῆς διδασκαλίας, τὴν ὁποίαν κανένα βιβλίον δὲν ἤμπορεῖ ν' ἀντικαταστήσῃ, πῶς διαβάζεται ἓνα λογοτεχνικὸν ἔργον⁽¹⁾ και πῶς ἐρμηνεύεται, και θὰ γνωρίσουν τοὺς ἐπιφανεστέρους μας λογοτέχνας.

Τὸ παράδειγμα θὰ ἤμποροῦσαν νὰ δώσουν αἱ ὀργανώσεις Ἀθηνῶν και Θεσσαλονίκης, ὅπου θὰ ἦτο και περισσότερον εὐκολον και ὀλιγώτερον δαπανηρόν. Ἐνα πλῆθος ἐπιστημόνων μας (ὄχι μόνον ἀπὸ τοὺς κύκλους τοὺς Πανεπιστημιακοὺς, ἀλλὰ και ἔξω ἀπ' αὐτοὺς) και λογοτεχνῶν θὰ ἤμποροῦσαν κάθε χρόνον νὰ χρησιμοποιοῦνται εἴτε κατὰ τὴν

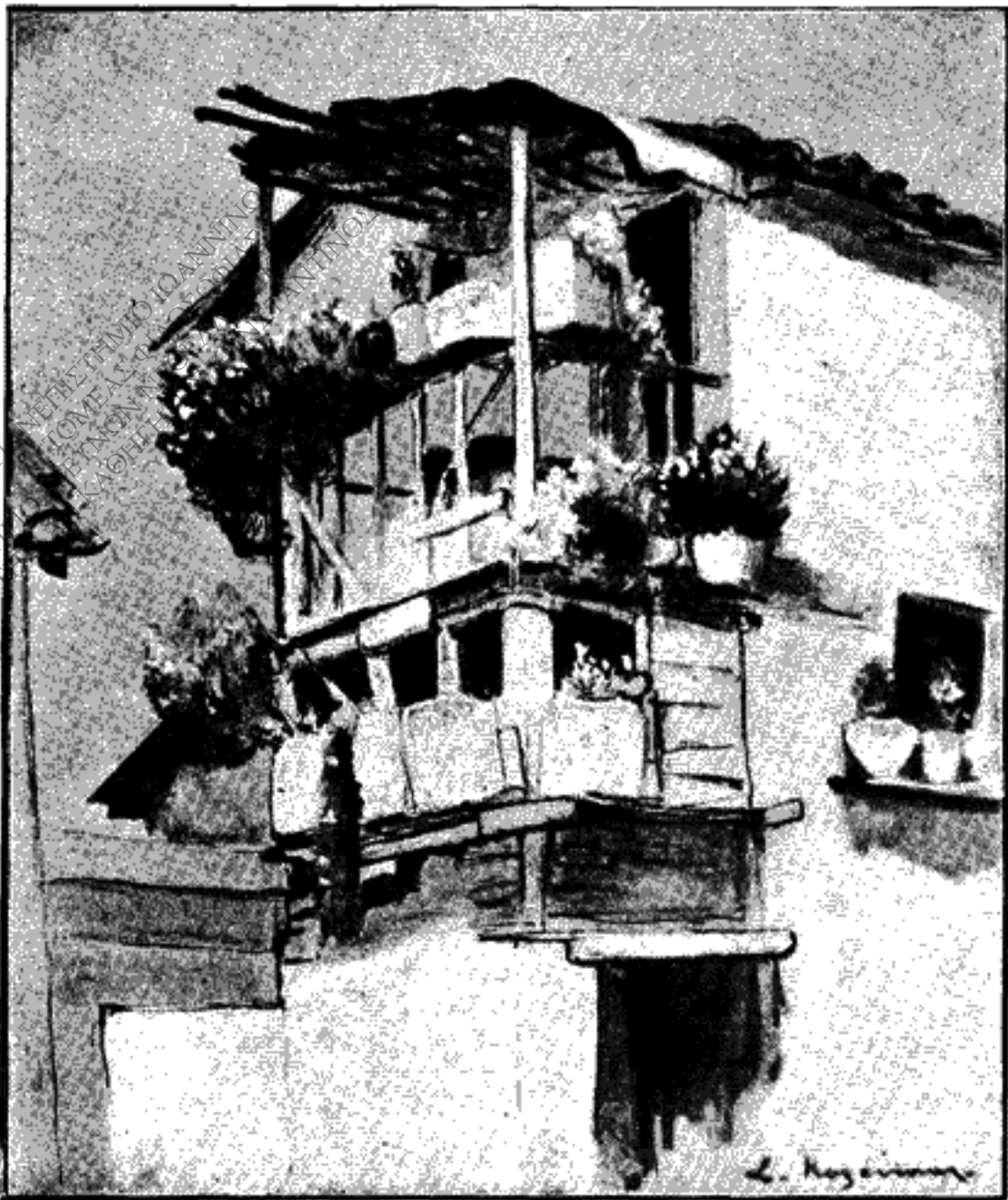
(1) Τὸ καλὸν διάβασμα ἑνὸς ποιήματος πρὸ τῶν μαθητῶν ἀντικαθιστᾷ πολλακίς πλήρως τὴν ἐρμηνείαν.

ὄλην διάρκειαν τοῦ σχολικοῦ ἔτους (πρᾶγμ' ἀδύνατον εἰς τὰς ἐπαρχίας) εἴτε ὀρισμένην ἐποχὴν π.χ. τὴν ἐβδομάδα τὴν Διακαινήσιμον. Τὸ ὕπουργεῖον δὲν θὰ εἶχε, φαντάζομαι, ἀντίρρησης νὰ διευκολύνῃ τοὺς παρακολουθοῦντας. Ἀλλ' ὄπως εἶπα και παραπάνω, δύο πράγματα πρέπει ν' ἀποφευχθοῦν, ὡς αὐτόχρημ' ἀνωφελῆ⁽²⁾: πρῶτον ὁ Παιδαγωγισμὸς και ἔπειτα τὸ νὰ λάβουν αἱ ἐμιλίας αὐταὶ χαρακτήρα διαλέξεων δημοσίων, τὰς ὁποίας παρακολουθοῦν ὀλιγώτερον οἱ ἐκπαιδευτικοὶ και περισσότερον ἄλλα πρόσωπα, (εἰς τὰ ὁποία και πρόκειται νὰ ἐπιδειχθῶμεν), και ὄχι ἐργασίας ἐσωτερικῆς, σοβαρᾶς και γονίμου.

7. Βοηθητικὰ βιβλία.

Μεγαλυτέρας και βαθυτέρας ἐπιδράσεως θὰ ἦσαν βοηθητικὰ δημοσιεύματα, γραφόμενα χάριν τῶν καθηγητῶν και πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ἰδικοῦ των καταρτισμοῦ, ἐκ

(2) Και δὲν ἀπεφείχθησαν π.χ. εἰς τὰς ἐφέτους διοργανωθεῖσας διαλέξεις τῆς Ὀμοσπονδίας.

Α. ΚΟΓΕΒΙΝΑΣ

ΕΝΑ ΣΠΙΤΙ

των οποίων πολλά θὰ ἤμποροῦσαν καὶ εἰς τοὺς μαθητὰς τοὺς ὠριμωτέρους νὰ ὑποδεικνύωνται. Καὶ ἐδῶ θὰ ἤμποροῦσαν νὰ βοηθήσουν, ἐκτὸς τῶν ἐπιστημόνων μας, καὶ οἱ λογοτέχναι καὶ κριτικοὶ—ἄρκει νὰ γράψουν μὲ ἐπίγνωσιν τοῦ αὐστηρῶς ἐπιστημονικοῦ καὶ διδακτικοῦ προορισμοῦ τοιούτων βοηθημάτων. Σὺν τῷ χρόνῳ μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐπιστημονικῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας ὑπάρχει ἐλπίς νὰ γραφοῦν καλύτερα καὶ μεθοδικώτερα ⁽¹⁾. Συγκεκριμένως χρειαζόμεθα :

(1) Ἐπειδὴ μ' ἐνδιαφέρει κυρίως ἐδῶ ἡ διδασκαλία τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας εἰς τὴν μέσην ἐκπαίδευσιν, δὲν ἐξετάζω, πῶς θ' ἀναπτυχθῇ καὶ

α') *Γενικὰ εἰσαγωγικὰ βιβλία*. Διὰ τὴν γλῶσσαν π. χ. μίαν γραμματικὴν τῆς δημοτικῆς, γραμμένην μὲ τὴν ἰδίαν μεθοδικότητα καὶ πρὸ παντὸς τὸ ἴδιον ἐπιστημονικὸν ἦθος, μὲ τὸ ὅποιον εἶναι γραμμéνα τοῦ Τζαριζά-

παρ' ἡμῖν ἡ φιλολογικὴ μέθοδος τῆς ἐρεῖνης τῆς. Τονίζω μόνον, ὅτι τοῦτο δύναται νὰ γίνῃ μόνον μὲ τὴν βοήθειαν τῆς κλασσικῆς φιλολογίας, ἡ ὁποία μὲ τὴν τελειότητα καὶ ἐπιστημονικότητα τῶν μεθόδων τῆς ὑπῆρξε τὸ πρότυπον καὶ ἡ μήτηρ ὄλων τῶν νεωτέρων φιλολογιῶν. Ἐκεῖ πρέπει καὶ ἡμεῖς νὰ σπουδάσωμεν τὰς μεθόδους τῆς φιλολογικῆς ἐρεῖνης, τὰς ὁποίας θὰ ἐφαρμόσωμεν κατόπιν καὶ εἰς τὰ νεοελληνικά κείμενα. Σημαντικωτάτην ἐπίσης βοήθειαν θὰ ἤμποροῦσε νὰ μας δώσῃ (ὄχι μόνον ὡς πρὸς τὴν κριτικὴν τῶν πηγῶν)

νου τὸ Συντακτικὸν καὶ ἡ Γραμματικὴ τῆς Καθαρευούσης ('). Μίαν περιεκτικὴν Ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ποῦ νὰ μας παρουσιάσῃ, μὲ δικαιοσύνην καὶ χωρὶς Μυστριωτισμοὺς ὑπὲρ τῆς μίας ἢ τῆς ἄλλης γλωσσικῆς μερίδος, τὴν ἐξέλιξιν τοῦ γραπτοῦ καὶ τοῦ προφορικοῦ μας λόγου. Τοῦ Χατζιδάκι τὸ μικρὸν βιβλίον, πάρα πολὺ σύντομον καὶ δύσκαλον, εἶναι γραμμένον μὲ πνεῦμα μᾶλλον γλωσσολογικόν, παρά φιλολογικόν (littéraire) καὶ ἱστορικόν. Τοῦ Meillet τὸ θαυμάσιον *Aperçu d'une histoire de la langue grecque*, ποῦ εἶναι κρίμα πῶς δὲν μετεφράσθῃ ἀκόμη, ἔχει τὴν ἑκτασιν καὶ τὸν χαρακτήρα, ποῦ θέλομεν, ἀλλ' εἶναι γραμμένον δι' ἄλλο κοινόν καὶ πραγματεύεται ἐπομένως παρὰ πολὺ σύντομα τὴν μεσαιωνικὴν καὶ νεωτέραν περίοδον, ποῦ μας ἐνδιαφέρουν περισσότερο.

Διὰ τὴν νεοελληνικὴν μετρικὴν ἔχομεν τὴν ἀξιοσώστατον εἰσαγωγὴν τοῦ Θρ. Σταύρου, διὰ τὴν Λαογραφίαν τὸ βιβλίον τοῦ Στ. Κυριακίδου, τοῦ ὁποίου συντόμως, ἐλπίζομεν, θὰ ἐκδοθῇ ἢ συνέχεια. Μας λείπει ἀκόμη ἓνα, ἔστω καὶ ἀτελές, βιβλιογραφικὸν βοήθημα, τὸ ὁποῖον θὰ ἤμπορούσε νὰ μας δώσῃ μία Νεοελληνικὴ Γραμματολογία, γραμμένη μὲ μέθοδον, φιλοσοφημένον πνεῦμα καὶ ἀντικειμενικότητα.

Ἀπαραίτητος ἐπ' ἴσης μας εἶναι μία συγχρονισμένη ποιητικὴ, ὅχι διὰ νὰ διδάξῃ πῶς γίνεται κανεὶς ποιητής, ἀλλὰ διὰ νὰ δώσῃ εἰς τοὺς καθηγητὰς μας τὰς στοιχειώδεις αἰσθητικὰς καὶ γραμματολογικὰς κατηγορίας, μὲ τὴν βοήθειαν τῶν ὁποίων θὰ τοποθετήσωμεν τὰ προϊόντα τῆς λογοτεχνίας μας. Εἶναι ἀστείον, ἀλλ' ὅμως εἶναι ἀληθές, ὅτι εἰς τὸ αἰῶνά μας, τὸν αἰῶνα τῆς καλλιεργημένης δημιουργικῆς πεζογραφίας, οἱ μαθηταὶ εἰς τὰ Γυμνάσια ἐξακολουθοῦν νὰ μανθάνουν, ὅτι ὁ πεζὸς λόγος περιλαμβάνει τρία εἶδη, τὴν ἱστορίαν, τὴν ρητορικὴν καὶ τὴν φιλοσοφίαν. Καὶ ὅμως καὶ τὰ τρία αὐτὰ

εἶδη ἔπαυσαν κατὰ τὸ πλεῖστον ν' ἀνήκουν εἰς τὴν λογοτεχνίαν. Διὰ τὰ ληθινὰ λογοτεχνικὰ γένη τῆς συγχρόνου πεζογραφίας, τὸ μυθιστόρημα, τὸ διήγημα, τὸ χρονογράφημα, τὸ δοκίμιον κλπ. θέσις δὲν ὑπάρχει. Ἄγνοια ἐπ' ἴσης βασιλεύει ὡς πρὸς τοὺς ἐσωτερικοὺς καλλιτεχνικοὺς νόμους ἐκάστου εἶδους, ὡς πρὸς τὰς σχολὰς τὰς λογοτεχνικὰς, ὡς πρὸς τὰ διάφορα styles καὶ τὰ φραστικὰ μέσα κλπ.

β') Περισσότερον ὅμως χρειαζόμεθα εἰς τὰ βοηθήματα, τὰ ὁποῖα μας εἰσάγουσιν ἀμέσως εἰς αὐτὰ ταῦτα τὰ λογοτεχνήματα, τὰ ὁποῖα πρόκειται νὰ ἐννοήσωμεν καὶ ν' ἀπολαύσωμεν. Ἐννοῶ τὰς ἑρμηνευτικὰς ἐκδόσεις ἢ ἀναλύσεις (²) τῶν ἐκλεκτοτέρων ποιητικῶν ἢ πεζογραφικῶν λογοτεχνημάτων. Θὰ εἶναι προωρισμένα διὰ τοὺς καθηγητὰς κυρίως, (χωρὶς μ' αὐτὸ ν' ἀποκλείεται, ὅτι ἤμποροῦν νὰ δοθοῦν εἰς τὰ χέρια καὶ τῶν ὠριμωτέρων μαθητῶν καὶ τῶν φοιτητῶν), ἐπομένως δὲν θὰ περιορίζονται μόνον εἰς ἐκεῖνα τὰ ἔργα, ποῦ εἶναι κατάλληλα διὰ τὴν διδασκαλίαν εἰς τὸ σχολεῖον. Τὴν ἐκλογὴν αὐτῶν ἔς τὴν κάμνουν αἱ συλλογαὶ νεοελληνικῶν ἀναγνωσμάτων καὶ ἀκόμη καλύτερα ὁ καθηγητὴς ἀναλόγως τοῦ ποιοῦ καὶ τῆς ἡλικίας τῶν μαθητῶν, ποῦ ἔχει ἐνώπιόν του.

Ἄλλ' ὁ καθηγητὴς πρέπει νὰ γνωρίζῃ πολλά, παρὰ πολλὰ περὶ τοῦ ποιητοῦ, τοῦ ὁποίου θὰ ἐρμηνεύσῃ καὶ ἓνα ἔστω ποίημα εἰς τὰ παιδιὰ, καὶ πρέπει ἢ ἐρμηνεῖα τοῦ ἐνὸς ἐκείνου ποιήματος, συνδυαζομένη μὲ προφορικὴν ἐνώπιον τῶν μαθητῶν ἀνάγνωσιν (καὶ ἀνάγνωσιν πολλάκις ἀπλήν) καὶ ἄλλων ποιημάτων τοῦ ἰδίου λογοτέχνου, ν' ἀποτελῇ διὰ τοὺς μεγαλυτέρους ἰδίως μαθητὰς εἰσαγωγὴν εἰς τὸ ὅλον ἔργον τοῦ λογοτέχνου. Μόνον ἔτσι θὰ κινηθῇ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ μαθητοῦ, μόνος του πλέον νὰ ζητήσῃ νὰ γνωρίσῃ περισσότερο τὸν λογοτέχνην καὶ νὰ συνάψῃ μαζί του δεσμούς, οἱ ὅποιοι νὰ διατηρηθῶν καὶ μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τῶν σχολικῶν θρανίων καὶ μετὰ τὴν τροπὴν εἰς οἰονδήποτε πρακτικὸν ἐπίγγελμα.

ἡ μελέτη τῶν νεωτέρων εὐρωπαϊκῶν φιλολογικῶν καὶ τῶν μεθόδων τῶν. Καὶ εἰς αὐτὸ δυστυχῶς ὑστεροῦμεν. Οἱ γνώσται τῶν ξένων φιλολογικῶν παρ' ἡμῖν τὰς γνωρίζουν ὡς ἐρασιτέχναι ἢ κριτικοί, ὅχι ὡς ἐπιστήμονες.

(¹) Ἐχω λόγους νὰ ἐλπίζω, ὅτι ὁ κ. Τζάρτζανος θὰ θελήσῃ κάποτε νὰ μας δώσῃ καὶ τὸ βιβλίον αὐτό.

(²) Διὰ τὰ ποιητικὰ ἔργα ἐνδείκνυται μᾶλλον ἢ μορφή τῶν ὑπομνηματισμένων ἐκδόσεων, διὰ τὰ πεζογραφήματα, ἰδίως τὰ ἐκτενῆ, προτιμότερα εἶναι ἢ ἀνάλυσις, ἀνάλυσις ὅμως διεξοδικὴ καὶ ἀντικειμενικὴ.

Διότι ἡ θπασχόλησις μὲ τὴν τέχνην τοῦ λόγου εἶναι ἀνάγκη τῆς ψυχῆς καὶ τὴν ἀνάγκην αὐτὴν ἔργον ἔχει νὰ δημιουργήσῃ καὶ νὰ συνειδητοποιήσῃ τὸ σχολεῖον εἰς ὅλους τοὺς ἀποφοίτους τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως. Διότι δὲν εἶναι μόνον ἡ ὑψηλότερα καλαισθητικὴ ἀνάγκη, ἀλλὰ καὶ ἐκείνη, τῆς ὁποίας ἡ ἱκανοποίησις εἶναι σχετικῶς εὐκολωτέρα εἰς μεγαλύτερον ἀριθμὸν προσώπων καὶ ἀνεξαρτήτως τοῦ τόπου τῆς διαμονῆς των.

Ἄλλ' ὄχι μόνον μεταξὺ τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ κόσμου καὶ μεταξὺ τοῦ ὑπολοίπου μορφωμένου κοινοῦ θὰ ἴμμοροῦσαν τοιαῦται ἐκδόσεις νὰ κερδίσουν φίλους τῆς λογοτεχνίας μας, πρὸς ὠφέλειαν καὶ τῆς λογοτεχνίας καὶ τῆς τάξεως αὐτῆς, ἡ ὁποία (ἀς μὴν το κρύπτωμεν) πολὺ ὀλίγον τὴν γνωρίζει. Δὲν ἴμμοροῦμεν ν' ἀξιώσωμεν ἀπὸ ἓνα ἀνθρώπου, κουρασμένον ἀπὸ τὴν καθημερινὴν βιοπάλην, νὰ ἔχῃ τὴν δύναμιν τῆς θελήσεως νὰ διαβάσῃ 2 καὶ 3 φορές ἓνα ποίημα τοῦ Παλαμᾶ ἢ τοῦ Γρυπάρη, μὲ κίνδυνον πολλάκις νὰ μὴν το καταλάβῃ εἰς τὸ βάθος τοῦ ἢ νὰ μὴν τὸ αἰσθανθῇ ὡς λογοτέχνημα. Κατ' ἀνάγκην θὰ ζητήσῃ ἄλλοῦ ὁ ἀνθρώπος τὴν τροφήν του, εἰς τὰς ἐφημερίδας ἢ εἰς πεζογραφήματ' ἀμφιβόλου καλλιτεχνικῆς ἀξίας ἢ, καὶ ἂν διαβάσῃ πεζογραφήματα κάπως ἀνώτερα, δὲν θὰ ἔχῃ τὴν ἱκανότητα νὰ τα κρίνῃ καλλιτεχνικῶς καὶ νὰ τα διακρίνῃ ἀπὸ τὰλλα κριτήριόν του θὰ εἶναι, ἂν καὶ κατὰ πόσον ἱκανοποιῶν ἐκεῖνο, ποῦ λέγουν οἱ Γερμανοὶ Stoffhunger, τὴν δίψαν ὑλικοῦ, ὑλικοῦ περιπετειῶν, ποῦ νὰ κινοῦν τὴν περιέργειαν, νὰ κεντρίζουν τὰ νεῦρα, νὰ ἐρεθίζουν τὴν φαντασίαν.

Καὶ ὁμοῦς ἀπ' αὐτὸ τὸ κοινὸν θὰ ἴμμοροῦσαν πολλοὶ νὰ συγκινηθοῦν δι' ἀληθινὴν ποίησιν καὶ πεζογραφίαν, ἂν διηκολύνετο ἡ κατανόησις ἔργων, ὅπως τὰ ἔργα τοῦ Σολομοῦ καὶ τοῦ Κάλδου, ὁ Δωδεκάλογος τοῦ Γύφτου καὶ ἡ Φλογέρα τοῦ Βασιλιᾶ, ἡ ποίησις τοῦ Βαλαωρίτου καὶ τοῦ Μαβίλλη κλπ., μὲ ἐκδόσεις ἐρμηνευτικὰς ὁλοκλήρων ἔργων ἢ μὲ ἀνθολογίας, σχολιασμένας καὶ αὐτάς, ποῦ νὰ περιέχουν εἰς αὐτοτελεῖς τόμους τὰ καλύτερα δημιουργήματα τῶν πολυγραφωτέρων ἀπὸ τοὺς λογοτέχνας μας (1).

(1) Τὸ τελευταῖον ἐνδείκνυται ἰδιαιτέρως διὰ τοὺς πεζογράφους καὶ τοὺς θεατρικοὺς συγγραφεῖς.

Τί πρέπει νὰ περιέχουν καὶ ὑπὸ ποίαν μορφήν νὰ γραφοῦν τὰ ἐρμηνευτικὰ αὐτὰ ὑπομνήματα, δὲν ὑπάρχει λόγος ν' ἀναπτύξω διεξοδικώτερα ἐδῶ. Αἱ ὑπομνηματισμένα ἐκδόσεις ἀρχαίων συγγραφέων, καὶ ἀκόμη περισσότερο αἱ ἐκδόσεις ξένων κλασσικῶν μὲ εἰσαγωγήν καὶ σχόλια, π. χ. αἱ ἐκδόσεις τῶν Γάλλων καὶ Ἀγγλων κλασσικῶν, θὰ ἴμμοροῦσαν νὰ μας χρησιμεύσουν ὡς πρότυπα. Δύο μόνον πράγματα ἐπιθυμῶ γενικώτερα νὰ τονίσω. Τὰ ὑπομνήματ' αὐτὰ πρέπει νὰ ἐρμηνεύουν τὸ λογοτέχνημα ὅσον τὸ δυνατόν πολυμερέστερα. Δὲν πρέπει νὰ ἔχουν οὐτ' ἀποκλειστικῶς οὔτε κατ' ἐξοχὴν αἰσθητικὸν χαρακτήρα.

Ἡ γλωσσικὴ ἐρμηνεία, καὶ ὅταν ἀκόμη πρόκειται περὶ ἔργων γραμμένων εἰς τὴν δημοτικὴν (ἢ μᾶλλον τότε κυρίως), χρειάζεται πολὺ εἰς ἓνα κοινόν, ποῦ ἀνετράφη καὶ ζῆ, εἰς ἓνα περιβάλλον ποτισμένον ἀπὸ τὴν καθαρεύουσαν, πολὺ περισσότερο παρ' ὅ,τι κανεὶς φαντάζεται. Οὔτε πρέπει νὰ λησμονηθῇ, ὅτι οἱ λογοτέχνη τῆς τελευταίας ἰδίως ἀθηναϊκῆς περιόδου δὲν χειρίζονται ἓνα ἔτοιμον γλωσσικὸν ὄργανον, ἀλλ' εἶναι ταυτοχρόνως δημιουργοὶ νέων γλωσσικῶν καὶ φραστικῶν μέσων ἢ ξαναζωντανεύουν τὰ παλαιά, ὑπακούοντες εἰς ἀνάγκας αἰσθητικὰς, ποῦ δὲν τὰς αἰσθάνονται ἀμέσως τὸ μέγαλον πλῆθος τῶν μορφωμένων, διὰ τοὺς ὁποίους ἡ γλώσσα πρακτικῶς ἀνάγκας ἔχει νὰ ἐκπληρώσῃ.

Ἐπειτα καὶ ἡ ἐρμηνεία ἢ πραγματικὴ ἢ χρειάζεται ὄχι μόνον διὰ τὰ στοιχεῖα, ὅσα προϋποθέτουν τὴν γνώσιν ὠρισμένων ἱστορικῶν συνθηκῶν (τὰ ἱστορικά, ὑπὸ τὴν εὐρυτέραν τῆς λέξεως ἔννοιαν), ἀλλὰ καὶ δι' ὅσα ἀναφέρονται εἰς τὸν βίον τοῦ ἔθνους καὶ τὰς λαογραφικὰς συνηθείας, ἀπὸ τὰς ὁποίας ὅλον ἐν ἀποξενώνεται ἡ ἀστικὴ κατὰ πλειονοψηφίαν τάξις τῶν μορφωμένων μας.

Ἄλλὰ καὶ ἡ αἰσθητικὴ ἐρμηνεία δὲν πρέπει νὰ γίνεται μὲ γενικότητος καὶ κατὰ τὸν ἀφηρημένον τρόπον, ποῦ γίνεται ὡς τώρα ἢ ἀνάλυσις τοῦ λογοτεχνικοῦ ἔργου ἀπὸ τοὺς κριτικούς. Ἐκεῖνος, ποῦ θὰ γράψῃ ἓνα τοιοῦτον ἐρμηνευτικὸν ὑπόμνημα, δὲν πρέπει νὰ λησμονῇ, ὅτι θὰ το γράψῃ ὡς φιλόλογος, ὄχι ὡς κριτικός. Ἐπιβάλλεται λοιπὸν ἡ ἐρμηνεία νὰ εἶναι κυρίως καὶ πρὸ παντὸς ἀναλυτικὴ, ἔστω καὶ μὲ κίνδυνον νὰ θεωρηθῇ κανεὶς σχολαστικός. Σκοπὸς τῆς θὰ

εἶναι νὰ βοηθήσῃ τὸν ἀναγνώστην νὰ βλέπῃ καὶ νὰ αἰσθάνεται, ὄχι νὰ του γεμίσῃ τὸν νοῦν μὲ χαρακτηρισμοὺς καὶ ἰδέας.

Τὸ περιεχόμενον τὸ νοητικὸν τοῦ λογοτεχνήματος, ἡ ψυχολογία τοῦ συγγραφέως, ὁ χαρακτηρισμὸς τῶν προσώπων, ἡ τέχνη ἢ συνθετικὴ εἰς ἐπὶ μέρους ἐνότητις καὶ ἡ καθολικὴ ἐνότης τοῦ ἔργου, ἡ πρόδος τῆς διηγήσεως καὶ ἡ διατήρησις τοῦ ἐνδιαφέροντος, ἡ παραστατικότης τῶν περιγραφῶν καὶ ἡ τεχνικὴ τοῦ ρυθμοῦ, ἡ πρωτοτυπία καὶ ἡ μίμησις κ. ἄ. πρέπει νὰ καταδεικνύονται ὄχι μὲ γενικὰς φράσεις, ἀλλὰ μὲ παραδείγματα καὶ παραβολὰς συγκεκριμένων περικοπῶν.

Συγκεκριμένα ἐπίσης καὶ ἀναλυτικῶς πρέπει νὰ παρουσιάζονται τὰ καλλιτεχνικὰ μέσα, τὰ συμβατικά ἢ τὰ προσωπικά, τὰ μέσα τὰ τεχνικὰ τοῦ λογοτεχνικοῦ εἴδους ἢ τὰ ἀτομικὰ τοῦ συγγραφέως, μὲ τὰ ὅποια ἐπιτυγχάνει τοὺς καλλιτεχνικοὺς του σκοποὺς, εἴτε εἶναι ψυχολογικὰ εἴτε εἶναι φραστικά. Καὶ ἐδῶ ἡ ἀνάλυσις μιᾶς φράσεως, ἐνὸς ἐπιθέτου, τῆς τοποθετήσεως τῶν λέξεων, τῆς προτιμήσεως μεταξὺ πολλῶν συνωνύμων, τῆς ἐκλογῆς μιᾶς εἰκόνας, ἢ διάκρισις τῶν καθαρῶς διακοσμητικῶν στοιχείων τοῦ ὕφους ἀπὸ τὰ οὐσιώδη καὶ χαρακτηριστικὰ διδάσκουν πολὺ περισσότερα δι' ἓνα λογοτέχνημα ἢ σελίδες ὀλόκληροι πνευματωδῶν γενικοτήτων.

Ἄλλὰ καὶ μίαν ἄλλην ἀρετὴν πρέπει νὰ ἔχῃ τὸ τοιοῦτον ὑπόμνημα, ἂν πρόκειται νὰ πραγματοποιηθῇ τοὺς σκοποὺς του, τὴν ἀντικειμενικότητα. Καὶ ἐννοῶ τὴν ἀντικειμενικότητα ὑπὸ διττὴν ἐννοίαν.

α') Ὡς ἀποφυγὴν πάσης πολεμικῆς ἢ ὑπερβολικῆς ἐγκωμιαστικῆς προθέσεως. Ὅχι διότι ὁ φιλόλογος πρέπει νὰ εἶναι τυφλὸς εἰς τὰ ἐλαττώματα τοῦ ἐρμηνευομένου συγγρα-

φέως ἢ νὰ τα παρασιωπᾷ, ἀλλὰ διότι τὸ πρῶτον καὶ κύριόν του ἔργον εἶναι νὰ δείξῃ, τί προσφέρει ὁ συγγραφεὺς εἰς τὸν πλουτισμὸν τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς, τί χαρίσματα ἔχει προσωπικὰ ἢ χαρακτηριστικὰ τῆς ἐποχῆς του. Πρέπει τοῦλάχιστον νὰ φαίνεται ἀπὸ τὴν ἐρμηνείαν ἐνὸς ἔργου, διὰ τί το ἔκρινεν ὁ ἐρμηνευτὴς (καὶ πρέπει νὰ το κρίνῃ καὶ ὁ ἀναγνώστης) ἄξιον ν' ἀπασχοληθῇ μαζί του.

β') Ὡς ἐκθεσίαν κατὰ τὸ δυνατόν ἀπηκριβωμένων γεγονότων καὶ ὁμοθυμῶς παραδεκτῶν ἀπόψεων, καὶ ἀποφυγὴν ἐπομένως τῆς πρωτοτυπομανίας, ἢ ὅποια πολὺ συχνὰ μαρτυρεῖ φρένας κενὰς μᾶλλον ἢ καινάς. Ὁ ἐρμηνευτὴς πρέπει ν' ἀντιληφθῇ τὸ ἔργον του ὡς διακονίαν, διακονίαν μὲ ὄλην τὴν ἠθικὴν σοβαρότητα τῆς ἐννοίας. Ἀποστολὴ του εἶναι νὰ βοηθήσῃ ὥστε νὰ ὁμιλήσῃ, ὅσον τὸ δυνατόν καθαρῶτερα καὶ σαφέστερα, τοῦ λογοτέχνου ἢ φωνῆ πρὸς τὸν νοῦν καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀναγνώστου, ὄχι νὰ προβάλλῃ κάθε τόσο, χωρὶς τάκτ καὶ χωρὶς σεβασμόν, τὴν ἰδικήν του προσωπικότητα. Χάριν τῶν δημιουργικῶν αὐτῶν λογοτεχνῶν ὑπάρχοντων ἡμεῖς οἱ φιλόλογοι δὲν ὑπάρχουν ἐκεῖνοι, διὰ νὰ ἐπιδεικνύωμεν ἡμεῖς τὴν πρωτοτυπίαν καὶ εὐφυολογίαν μας.

Τὸ ἔργον, εἰς τὸ ὅποιον καλοῦνται οἱ φίλοι καὶ μελετηταὶ τῆς ἐθνικῆς μας λογοτεχνίας, θὰ νομισθῇ ἴσως ἀπὸ πολλοὺς ὡς ἔργον ξηρόν, ἀχαρι, «δασκάλικο»· εἶναι ὅμως ταυτοχρόνως ἔργον δύσκολον καὶ προϋποθέτει πολὺ περισσότερους κόπους καὶ καρτερίαν, ἀπὸ ὅ,τι ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται. Καὶ αὐτὸ ἀποτελεῖ τὴν μεγαλυτέραν ἐγγύησιν, ὅτι πρόκειται περὶ ἔργου σοβαροῦ καὶ χρησίμου.

Ι. ΣΥΚΟΥΤΡΗΣ

